

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА СУЧАСНИХ ДІТЕЙ

Проблема агресивності дітей та молоді в сучасних умовах є актуальною як для суспільства загалом так і для самої особистості. Агресивність ускладнює пристосування дітей до умов життя в суспільстві і посідає одне з перших місць у девіантній поведінці неповнолітніх.

За останні роки зросли показники підліткової і, що найбільш тривожно, дитячої злочинності, а також відхилень в емоційному здоров'ї школярів. Багато дітей і підлітків відзначаються підвищеною нервозністю, надмірною чутливістю та гарячковістю, вразливістю та емоційною неврівноваженістю. Але найбільш непокоять батьків, педагогів, психологів, соціальних працівників, громадськість такі прояви поведінкової активності дітей і підлітків, як агресивність, жорстокість, цинізм, духовна спустошеність. Стрімке зростання рівня агресивності багатьох дітей – одна з найбільш актуальних проблем сьогодення.

Багатьом маленьким дітям властиві такі негативні емоційні прояви, як агресивність. Переживання та розчарування дитини, які дорослим здаються дрібними та незначними, стають надто гострими та важкопереносимими для дитини саме з-поза незрілості її нервової системи, тому найбільш прийнятним для дитини рішенням може стати і фізична реакція, особливо при обмеженості здатності дитини до самовираження.

Мета нашої статті полягає у з'ясуванні факторів, що впливають на виникнення агресивних реакцій у дітей.

Для досягнення цієї мети нами були поставлені такі завдання: по-перше визначити фактори, які сприяють виникненню і закріпленню агресивних проявів у молодших школярів; по-друге, виявити психологічно неблагополучних дітей в початковій школі та провести їх обстеження.

Проблема агресивності поведінки осіб різної вікової групи розглядалась як вітчизняними, так і закордонними дослідниками К. Ізард, К.Багінян, Р.Берон, Г.М. Бреслав, К. Бютнер, І.С. Зимина, М.Д. Левітов,

О.С. Матвійчук, Л.М. Семенюк, та ін.

Діти отримують знання про моделі агресивної поведінки із трьох основних джерел. Перш за все саме в родині дитина проходить первинну соціалізацію. На прикладі взаємин між членами родини, вона вчиться взаємодіяти з іншими людьми, навчається поведінки й форм відносин, які зберігаються в неї в підлітковому періоді й у зрілі роки. Реакції батьків на неправильну поведінку дитини, характер відносин між батьками й дітьми, рівень сімейної гармонії або дисгармонії, характер відносин з рідними братами або сестрами – ось фактори, які можуть визначати агресивну поведінку дитини в родині й поза нею, а також впливати на її відносини з навколишнім у зрілі роки. Характеристика родини, як «повна або неповна», представляється пов'язаною з агресивністю дітей. Ця характеристика кваліфікує саме ті складові сімейної обстановки, які пов'язують зі становленням

агресивності: один або обидва батьків живуть із дитиною під одним дахом і який характер відносин між ними. Якщо в дітей (незалежно від того, до якої вікової групи вони належать) погані відносини з одним або обома батьками, якщо діти почувають, що їх вважають нікчемами, або не відчують батьківської підтримки, вони, можливо, втягуються у злочинну діяльність, будуть обурюватися на інших дітей, однолітки будуть відзиватися про них як про агресивних, будуть поводитися агресивно по відношенню до своїх батьків. Жінки, на яких у дитинстві їхні власні матері звертали не так багато уваги і які не отримали від батьків необхідної підтримки, схильні застосовувати каральні міри виховання.

Спроби стримувати агресивну поведінку дитини батьками за допомогою фізичних покарань найчастіше нагадують метання бумерангу. Спроби звести агресію нанівець або хоча б контролювати її прояви за допомогою суворих покарань фактично є підкріпленням і можуть потурати агресивній поведінці й збільшувати рівень демонстративної агресії. Дійсно, проблема покарання і його ролі у зниженні рівня агресивності є однією із самих суперечливих у сфері дослідження агресивної поведінки людини.

Використання фізичних покарань як засіб виховання дітей у процесі соціалізації приховує в собі ряд специфічних «небезпек». По-перше, батьки, що карають дітей, фактично можуть виявитися для них прикладом агресивності. У таких випадках покарання може провокувати агресивність надалі. По-друге, діти, яких занадто часто карають, будуть прагнути уникати батьків або чинити їм опір. Якщо вони «не згинаються»

під ударами «караючих мечів», навряд чи потім вони засвоять інші, не такі грізні уроки, які допомогли б їм соціалізуватися. Такий перебіг може, зрештою, привести дитину до компанії «людей, що демонструють і схвалюють надзвичайно ризиковану поведінку, що дійсно повинна бути покарана». По-третє, якщо покарання занадто збуджує й засмучує дітей вони можуть забути причину, що породила подібні дії. Фактично стратегія соціалізації в цьому випадку заважає засвоєнню правил прийнятної поведінки. Якщо після суворого покарання дитина засмучена або розсерджена через біль може забути, за що її покарали. Так дослідження О.Б. Бовт, А.Д. Гонеев, свідчать, що покарання може викликати стійкі зміни в поведінці, якщо застосовується відповідно до певних принципів.

Другим фактором впливу на агресивну поведінку дітей є взаємодія з однолітками. Діти засвоюють різні моделі поведінки (як прийняті, так і неприйняті соціально) в ході взаємодії з іншими дітьми. і різні форми агресивної поведінки також виникають при спілкуванні з однолітками. Є свідчення, отримані при вивченні дітей, які відвідували дошкільні установи, що часте спілкування з однолітками може бути пов'язане з наступною агресивністю. Діти, які протягом п'яти років перед школою регулярно відвідували дитячий садок, оцінювалися вчителями як більш агресивні, ніж ті, що відвідували дитячий садок менш регулярно. Можна припустити, що діти, які частіше «практикувалися» в агресивній поведінці з однолітками (наприклад, у дитячому саду), успішно засвоїли подібні реакції й скоріше здатні застосувати їх в інших умовах (наприклад, у школі). Агресивних дітей однолітки не

люблять і часто навішують на них ярлик «самих неприємних». Однак необов'язково, що дитину до якої неприємно ставляться деякі однолітки, будуть ігнорувати абсолютно всі діти. Фактично дитина, яку не приймає одна група, може одержувати схвалення з боку іншої групи й понад те, грати в ній важливу роль.

Не менш важливим фактором агресивної поведінки дітей є вплив сучасних технологій: дитина, що звикає до сцен убивств, насильства, крові на екрані телевізора чи монітора комп'ютера (а в останньому разі й сама може впливати на їхню кількість) має більше шансів вирости менш чутливою до чужого болю, більш цинічною, агресивною й жорстокою, ніж інші діти, в яких або зовсім немає можливості грати в комп'ютерні "іграшки", або вони віддають перевагу "миролюбним" іграм пізнавального характеру.

Батьки й учителі передають способи поведінки дітям, ті, у свою чергу, служать об'єктом моделювання для однокласників, утілюють моделі, засвоєнні з фільмів і телепередач, фіксують досвід у книгах і підручниках. Механізми наслідування і копіювання в соціальному середовищі з одного боку підтримують його сталість і заощаджують час, який було б витрачено на навчання методом проб і помилок, з іншого – сприяють зміні середовища за рахунок появи нових "модних" форм поведінки. Механізми навчання на моделях не мають етичних обмежень. Копіюється будь-яка сприйнята, доступна і приваблива поведінка. Агресивна або асоціальна поведінка копіюється так само успішно, як і здорова, просоціальна й альтруїстична. Діти до дрібниць відтворюють побачену в телевізорі

агресивну модель. Будь-яка публічна демонстрація агресивних дій, таким чином, значно збільшує агресивність у суспільстві, зокрема й випадки аутоагресії, суїцидальних й аутоагресивних дій - уживання наркотиків, алкоголю, тютюну, різного роду стимуляторів. Невипадково багато товариств із захисту прав споживачів вимагають заборони на публічну демонстрацію вживання алкоголю, тютюну або наркотиків.

Величезну роль у механізмах навчання на моделях у людському суспільстві відіграють засоби масової інформації - телебачення, радіо, інтернет і шоу-бізнес. Свобода в мас-медіа часто призводить до того, що з екрана подаються агресивні й асоціальні моделі поведінки в кількостях, значно більших за просоціальні й альтруїстичні. Варто взяти до уваги той факт, що вплив моделей, які представляють ЗМІ, цілком реальний. Віртуальна модель - як позитивна, так і негативна, веде до реальних змін у суспільстві - відповідно позитивних і негативних. Крім інформаційної функції, ЗМІ виконують і роль моделі, яку несвідомо наслідують люди. Наслідування моделі стає могутнім важелем керування суспільним і приватним життям, механізми дії якого варто добре знати і враховувати журналістам.

Отже, агресивна поведінка визначається впливом сім'ї, однолітків, а також засобами масової інформації. Діти вчаться агресивній поведінці шляхом прямих підкріплень так само, як і шляхом спостереження агресивних дій. Що стосується сім'ї, на становлення агресивної поведінки впливає ступінь згуртованості сім'ї, характер взаємовідносин між братами

та сестрами, а також стиль сімейного керівництва.

З метою дослідження прояву агресивної поведінки в сучасних умовах, нами були використані такі методики: опитувальник Басса-Дарки, проєктивні тести “Неіснуюча тварина”, “Намалюй людину”, “Малюнок сім’ї”.

В дослідженні приймали участь учні загальноосвітньої школи м. Одеси, віком 9-10 років. При співставленні даних опитування та результатів проєктивного обстеження була виявлена група психологічно неблагополучних дітей, що складалась з 50 учнів: 28 хлопчиків і 22 дівчаток.

Виявлено, що в досліджуваних хлопчиків перше місце за рівнем виявлення посідає вербальна агресія та почуття провини, друге – підозра, третє – фізична, непряма агресія, роздратованість і образливість, четверте – негативізм. У дівчаток перше місце посідає вербальна агресія, друге – роздратованість та підозра, третє – почуття провини, четверте – образливість, п’яте – фізична агресія і шосте місце посідає непряма агресія та негативізм. Взагалі за результатами “Опитувальника Басса-Дарки” серед досліджуваних учнів високий рівень агресивності становить – 30% (15 учнів), середній – 40% (20 учнів), низький – 30% (15 учнів).

З огляду на те, що агресивність як властивість особистості та агресію як акт поведінки можна зрозуміти лише в контексті мотиваційної сфери особистості, були також використані проєктивні методики. Аналіз малюнків за методикою “Неіснуюча тварина” дав такі результати: у хлопчиків загальний рівень

агресивності становить – 75%, а у дівчаток загальний рівень – 58,1%.

Звертає на себе увагу відмінність у назвах тварин. У дітей з високим рівнем агресивності тварини мають явно виражений агресивний характер, їхні образи та назви часто запозичені з фантастичних фільмів і фільмів – жахів. У 30% опитуваних виявили агресію захисного характеру. У хлопчиків цей показник складає 25%, а у дівчаток – 33,2%. Виявлено вербальну несвідому агресію у 35% досліджуваних. У хлопчиків цей показник складає 50%, у дівчаток – 24,9%.

В цілому аналіз малюнків неіснуючої тварини,

дав такі результати: високий рівень агресивності становить 35% (17 учнів), середній рівень – 35% (17 учнів), низький – 30% (15 учнів).

З метою визначення індивідуальних особливостей особистості дитини та рівня агресивності, була запропонована методика “Намалюй людину”. Визначено, що, як правило, дівчатка малюють принцес, королів, подружок, а хлопчики малюють чоловіків. Хлопчики в яких виражена агресія, малюють рицарів з зубами, зброєю, у захисних обладунках. Виявлено, що загальний рівень агресивності становить 25% (12 учнів), середній – 45% (23 учнів), низький – 30% (15 учнів). Кількісні показники прояву агресивності в дітей молодшого віку такі: у хлопчиків рівень агресивності 75%, а у дівчаток 58,1%.

Треба відзначити, що ці дані збігаються з даними показниками попередньої методики “Неіснуюча тварина”. У 55% досліджуваних виявлені такі показники прояву

агресивності: у дівчаток показник явної відкритої, агресивності складає 16,6%, прихована агресія – 41,5%. У хлопчиків показник відкритої агресивності складає 50%, показник прихованої - 12,5%, захисної – 12,5%. Слід відмітити, що у трьох проведених методиках є 7 учнів, в яких найвищий рівень агресивності.

В результаті аналізу методики “Малюнок сім’ї”, було виділено п’ять симптомомкомплексів: сприятлива сімейна обстановка; конфлікти в сім’ї; тривожність; відчуття неповноцінності; ворожнеча в сім’ї. Так у малюнках деяких дітей з високим рівнем агресивності відсутній хтось із членів сім’ї. Типовими для агресивних дітей є такі малюнки: батько дивиться телевизор або читає газету матір готує їжу на кухні, діти - осторонь. На деяких малюнках кількість предметів, меблів

значно більша, ніж кількість членів сім’ї. У 20% досліджуваних на малюнках зображені такі предмети як лопата, сокира. Це свідчить про агресивність учнів. Високий рівень агресивності становить 30% (15 учнів), середній рівень – 45% (23 учня), низький рівень – 25% (12 учнів).

За результатами проведеного дослідження, визначено, що середній показник високого рівня агресивності становить 30%, середнього рівня агресивності – 41% і низького – 29%. В цілому агресивність проявляється у 40% досліджуваних.

Таким чином, високий рівень агресивності вказує на конфлікти в сім’ї, напружені стосунки з батьками та однолітками. У дітей з низьким рівнем агресивності – навпаки, характерна сприятлива сімейна атмосфера любові, довіри, турботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия – СПб: Питер, 1997. – 336 с.
2. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве. – М., 1990. – 140 с.
3. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми. – М., 1991. – 141 с.

Подано до редакції 17.10.06

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена проблемі проявлення агресивного поведіння у сучасних дітей.

SUMMARY

The article presents the ways of manifestation of aggressive conduct of modern children.